

K NIEKTORÝM ASPETKOM POJMU KONANIA

TATIANA SEDOVÁ, Ústav marxizmu-leninizmu UK, Bratislava

SEDOVÁ, T.: On Some Aspects of the Notion „Activity“.
Filozofia 41, 1986, No. 4, p. 416.

Various aspects of activity are the object of examination not only of social or biological-medical sciences but also are the subject-matter of investigation in cybernetics, robotics and in artificial intelligence. The particular theories of activity may be divided into empirical, rationalist and normative ones according to their character and substance. In view of the interdisciplinary character of the problems of activity the question of possibilities and of competence of philosophical analysis comes up. Putting emphasis on the theoretical-methodological function of philosophy, the author considers the examination of those notions which reflect the dialectics of activity to be one of the tasks of philosophy.

Laying stress on the sciences on Man, society and culture the author specifies substantial elements in the paper which are the subject-matter of the description and explanation of these disciplines. They are the following ones: the agent of the activity, the type of activity, modalities of activity, the context, reasons and causes of activity.

The point in question lies in the distinction between activity and human action, in the characteristic of human action as a specific human activity and in the specification of its notion. The author's approach is motivated by the effort to define the necessary and satisfactory conditions of action. In this connection she explains the notions such as the responsibility, decision, the direct or mediated agent of activity. In the end she refers to the question of a simple action and outlines a typology of a complex action. The mentioned reflections are also confronted with the representationist conceptions of activity.

Problematika činnosti zahrnuje bohato diferencovaný komplex otázok, na skúmaní ktorých participujú mnohé vedy. Činnosť — tradičný objekt vied o človeku, spoločnosti a kultúre — sa stala objektom intenzívneho výskumu nielen biologicko-medicínskych, ale aj technicko-kybernetických disciplín. Tento neúnavne vzrastajúci záujem o rozličné stránky činnosti prináša však so sebou aj nerovnorodé chápanie povahy a podstaty činnosti, rôzne vymedzenia jej pojmu, odlišné chápanie jej štruktúry a hybných mechanizmov. Z pestrej palety prístupov a sledovaných cieľov potom vysvitá, že v jedných vedách termín „činnosť“ označuje fungovanie prírodného alebo umelého systému, v iných odboroch sa činnosťou rozumie výlučne ľudský spôsob správania a aktivity. Mnohokraké teórie činnosti možno podľa uplatnených metód a pojmovej sústavy rozčleniť na empirické, normatívne a racionálne.

K empirickým radíme tak koncepcie z okruhu spoločenských ako aj prírodných vied. Máme na mysli napr. sociológiu, etnografiu, etológiu, psychológiu, kybernetiku, fyziológiu a i. orientované na skúmanie reálneho priebehu činnosti, na opis jej štruktúry, na odhalenie dynamizujúcich síl činnosti, resp. na postihnutie osobitostí správania, ktorého nosi-

teľom je človek ako pr sľu n k určitej soci ľnej skupiny, triedy, vrstvy či kultúry. Normatívne teórie zast pen  najmä etickými a právnymi koncepciami formulujú vzhľadom na platn  normy z v zn  zásady a maximy správneho konania. Racion ľne teórie činnosti zasa podávajú krit ri , predpisy efektívneho účinného konania. Patrí sem napr. praxol gia, teória hier, teória rozhodovania a i.

Neostrosť a viacvýznamovosť termínov „ innosť“, „správanie“, „aktivita“, „konanie“, ktorými operuj  odli n  teórie, spôsobujú mnoh  nejasnosti pri pokuse o interdisciplinárnu interpretáciu spletitej problematiky činnosti. V empirických, normatívnych a racion ľnych koncepciách stretávame sa len výnimočne s explicitn m definovan m východiskových pojmov odzrkadľujúcich dialektiku činnosti. Na otázky „ o je činnosť?“ alebo „ o je konanie?“ dá sa odpovedať aj nepriamo, sk man m konceptu ľnych prostriedkov, ktor  jednotlivé vedy uplatňujú pri opise a explan cii různých momentov činnosti alebo konania.

Takto formulovan  problém naznačuje cestu, ako vyčleniť nevyhnutn  a postačujúce vlastnosti, ktor  odlišujú činnosť či konanie od iných podôb aktivity. V tomto zmysle sú plne opodstatnen  rozli n  re ľne definície činnosti, konania, správania v empirických, normatívnych a racion ľnych teóriách, pokiaľ spľňaj  požiadavku adekvátnosti. Z tohto dôvodu nemožno mechanicky prenášať jedno chápanie napr. správania v etol gii do inej disciplíny. Jednotliv  vedy zameran  na výskum činnosti akcentujú rôzne krit ri , pomocou ktorých rozlišujú medzi konaním, činnosťou a inými formami aktivity.

Na ilustráciu uveďme napr. stanovisko M. Webera, ktor  svojimi metodologickými reflexiami predznamenal buržoázne soci ľne aj historick  myslenie 20. stor. V rámci svojej koncepcie Weber videl úlohu tzv. ch paj cej sociológie v analýze konania, ktor  odlišoval od p heho vonkaj šieho správania či vnútorného stavu subjektu. Podľa Webera: „konanie‘ (vrátane chceného zrieknutia sa konať a trpenia) znamená v  ak z nášho hľadiska v  dy tak  správanie k ‚objektom‘, ktor  sa dá pochopiť, t. j. ktor  je špecifikované nejakým, občas aj viac-menej nepozorovan m (subjektívnym) zmyslom, ak  toto správanie ‚má‘, alebo ak  sa ‚mieni‘“ (10, s. 116). Marxisticko-leninsk  filozofia sp t  od čias svojho vzniku s rozv jan m činnej stránky subjektu, zdôrazňuje pri vymedzen  povahy ľudskej činnosti tak  charakteristiky ako soci ľnosť, predmetn  produkt vnosť, tvorivosť a vedom  účelnosť. Ide o nevyhnutn  a postačujúce ur cenosti špecifikujúce ľudsk  činnosť voči akýmkoľvek reflexným, nevedom m a inštinktívnym aktivitám.

Keď sa obmedzíme len na sféru vied o človeku, spoločnosti a kultúre, napriek pestrosti prístupov a rozmanitosti charakteristík činnosti môžeme vy deliť ist  podstatn  elementy, ktor  v rôznej miere tematizujú jednotlivé disciplíny. K z kladn m komponentom, ktor  sú predmetom deskripcie a vysvetlenia spoločenských vied patria: 1. subjekt, agens konania; 2. druh činnosti; 3. modalita konania (spôsob, ako sa konanie

realizovalo, aké prostriedky sa použili); 4. kontext činnosti so zreteľom na čas, priestor a podmienky; 5. dôvody a príčiny konania (kauzalita, finalita a intencionalita).¹

Uvedeným prvkom pripisujú rozličné vedy skúmajúce činnosť rôznu váhu a význam. Právne koncepcie si napr. všímajú kontext a dôvody konania, psychológia kladie dôraz na subjekt a typ činnosti, sociológia akcentuje modalitu a subjekt činnosti atď.

Vo vzťahu k špeciálnovedným teóriám vynára sa otázka kompetencie a možností filozofie pri skúmaní činnosti. Abstrahujúc od tej roviny, v akej danú problematiku rozvíjali nemecká filozofia činu, pragmatizmus, existencializmus, personalizmus a iné prúdy buržoáznej metafyziky, vidíme jednu z úloh racionálneho filozofického uvažovania v analýze pojmov odrážajúcich rozličné momenty činnosti.² Zdá sa, že práve týmto smerom by sa mohla uberať efektívnejšia spolupráca marxisticko-leninskej filozofie a parciálnych vied. S dôrazom na tento program pokúsime sa stanoviť nevyhnutné a postačujúce podmienky konania ako špecificky ľudskej činnosti.

Z hľadiska tejto požiadavky nemožno však mlčky obísť skutočnosť, že ani v marxistickej literatúre sa nedospelo k jednotnému chápaniu činnosti a záväznému vymedzeniu jej pojmu. Stav riešenia tematizovanej problematiky signalizuje, že v interpretácii pojmu činnosti vykryštalizovali sa dve navzájom protichodné tendencie. Na jednej strane stretávame sa so snahami zúžiť obsah pojmu činnosti, na druhej strane vidíme pokusy chápať činnosť širšie. V rámci prvej z naznačených tendencií nie je ojedinelé ani úsilie stotožňovať činnosť s jej niektorým druhom, napr. s prácou, hrou atď.³

Názory vyslovené v Ivanovových, Batiščeových a Margulisových prácach zreteľne odrážajú trend vyhradiť termín „činnosť“ len na označenie ľudskej činnosti *sui generis*. Náhľad, že pojem činnosti sa vzťahuje len na sociokultúrnu podobu aktivity, je potvrdený neodškriepiteľným faktom, že ľudskú činnosť usmerňujú a koordinujú mechanizmy akumulujúce kultúrno-historickú skúsenosť ľudského druhu, a preto je nesúmerateľná s mnohorakými formami aktivít prírodných pre chovanie zvierat.

Iní autori extrapolujú pojem činnosti na celú organickú sféru prírody. Stúpenci tohto prístupu (napr. E. S. Markarian, L. P. Stankovič, M. V. Demin) vychádzajú z informačnej teórie života a Anochinovej teórie funkčného systému. Markarian konštatuje, že „všeobecný pojem činnosti odráža informačne zameranú aktivitu živých systémov, ktorá sa rozvíja

¹ Charakteristiku vyčlenených elementov pozri napr. [9].

² „Skúmanie povahy a podstaty činnosti vôbec a ľudskej činnosti osobitne, treba logicky a účelne začať analýzou východiskových pojmov a výkladom vzťahov medzi nimi“ [3, s. 5].

³ Tento názor zastáva napr. J. Szewczyk. Pozri: Marksistowska postawa abadawcza. In: Człowiek i światopogląd 1970, č. 10.

a existuje na základe ich vzťahu k okoliu, s účelom sebazáchovy“ (6, s. 79).

Každá činnosť je zmena, ale nie každá zmena je činnosť. Všetky chemické deje sú zmenami určitého typu, ale nemožno ich pokladať za činnosť. Treba určiť kritérium, ktoré umožní rozhodnúť, či daná zmena je činnosť. Pri hľadaní odpovede na túto otázku prikláňame sa k Markarianovmu chápaniu, ktoré poskytuje vcelku uspokojivé riešenie vydeľujúce činnosť ako zvláštnu formu aktivity determinovanú stupňom organizácie jej nositeľa. Ak toto vymedzenie rozšírime aj na umelé technické systémy, činnosťou rozumieme informačne zameranú aktivitu, v ktorej sa uplatňujú mechanizmu autoorganizácie a autoregulácie.

Proti úzkej interpretácii pojmu činnosti možno namietat aj z hľadiska prirodzeného jazyka, v ktorom sa opisuje jedným a tým istým výrazom činnosť nezávisle od toho, či ju vykonáva človek, stroj alebo zviera. Napr. sloveso „počíta“ značí to isté vo vete „žiak X počíta“, ako vo vete „počítač BM počíta“. Ak toto sloveso v oboch vetách znamená to isté a označuje činnosť, tak ako z prvej vety vyplýva, že existuje nejaká činnosť C taká, že žiak X uskutočňuje činnosť C, rovnako z druhej vety vyplýva, že jestvuje istá činnosť C taká, že počítač BM vykonáva činnosť C. Aj z tohto dôvodu nepokladáme úzke chápanie činnosti za adekvátne, keďže neutvára primeranú platformu pre dialóg s tými vedami, ktoré bežne s pojmom činnosti pracujú.

Konečne, ani ľudský prejav nezahrnuje len cieľavedomé, vedomé a vôľou kontrolované činnosti, ale v rovnakej miere ním prestupujú aj akcie, ktoré majú inštinktívny charakter vybraný spod zámernej pozornosti vedomia. Od tohto momentu nemožno úplne abstrahovať ani pri výklade a opise špecificky ľudskej činnosti. Kvôli úplnosti dodávame, že širšie chápanie možno doložiť aj u Marxa. Z Marxových charakteristík vyplýva, že pod pojem činnosti nezahrnoval výlučne ľudskú činnosť, ale aj aktivitu živočíchov a fungovanie technického zariadenia. „V spoločnosti životnej činnosti“ — písal K. Marx — „spočíva celý charakter určitého druhu, jeho druhový charakter a slobodná vedomá činnosť je druhovým charakterom človeka“ (7, s. 76).

Totalitu ľudského života v jeho mnohohrstevnatosti tvoria udalosti rozličného typu, medzi ktorými možno vyčleniť aktivity príznačné pre všetky organizmy, formy správania spoločné so živočíchmi, ale predovšetkým prejavy charakterizujúce človeka ako sociokultúrnu bytosť. Činnosť, ktorá sa vyznačuje takými črtami ako intencionalita, cieľavedomosť, vedomé rozhodnutie, vôľová kontrola psychickej aktivity a telesných prejavov, budeme nazývať konaním.

Z naznačenej charakteristiky konania vyplýva, že pojem konania (na rozdiel od všeobecného pojmu činnosti) nezahŕňa spontánne reakcie na vonkajšie podnety, ani impulzívne hnutie smerujúce k uspokojeniu homeostatických potrieb, ani nevedomé akcie, ktorými človek reaguje

na niektoré zvláštne medziludské situácie. Ako však sformulujeme meradlo identifikujúce konanie?

Treba tu uviesť názory, podľa ktorých významná úloha pri vymedzení pojmu konania pripadá hovoreniu o činnosti. Autori, ktorí uprednostňujú tento postup, argumentujú, že činné slovesá sa dajú klasifikovať podľa toho, či opisujú, resp. označujú konanie. Toto tvrdenie však môžeme spochybniť poukazom na to, že mnohé slovesá neoznačujú konanie, ale opisujú stavy, v ktorých sa subjekt ocitá bez svojho chcenia a aktívneho prispenia. Navyše, niekedy tým istým výrazom opisujeme tak činnosť ako jej výsledok. Máme na mysli napr. slovesné podstatné mená ako „bojovanie“, „spievanie“, „zápasenie“, „lyžovanie“ a i. Poznamenajme, že niektoré termíny neslúžia len vo funkcii vyjadrenia priebehu činnosti alebo jej výsledku, ale označujú aj nevyhnutnú dispozíciu, ktorá subjektu umožňuje realizovanie istej činnosti, napr. „dôvtip“, „humor“, „rozvaha“ a pod.

O väčšine slovies nemožno na podklade gramatiky jednoznačne rozhodnúť, či opisujú činnosť alebo konanie, lebo na to potrebujeme informácie, ktoré sú mimo hraníc gramatiky. Na ilustráciu možno uviesť napr. pohybové slovesá: „cvičiť“, „chodiť“, „mávať“, „zízať“ atď. Existujú však aj také slovesá, ktoré opisujú výlučne konanie. V tejto súvislosti spomeňme napr. slovesá „usudzovať“, „chváliť“, „klamať“, „odmocňovať“ a pod.

Ťažkosti spôsobuje aj fakt, že to isté sloveso môže patriť do rozdielnych typov, a tak pozmeniť, alebo celkom zmeniť svoj význam. Významové sloveso môže napr. fungovať ako pomocné; napr. „ísť“ môže fungovať ako limitné sloveso (hlava mi ide puknúť) a môže vystupovať ako akčné (ide do mesta) (11, s. 153—154).

Hoci argumenty z oblasti gramatiky slovies sme len útržkovito naznačili, ukazuje sa, že samotné slovesá, ktorých význam je navyše pohyblivý a premenlivý, neposkytujú postačujúce východisko pre vymedzenie pojmu konania. Gramatika slovies môže zohrať istú pozitívnu úlohu, ale nemožno jej prisudzovať funkciu výlučného arbitra pri charakteristike znakov, ktorými sa konanie odlišuje od činnosti.

Akým požiadavkám musí vyhovovať opis nejakej udalosti, aby sme ho pokladali za opis konania? Nazdávame sa, že treba brať do úvahy pojmy úmyslu, zodpovednosti a rozhodnutia. Potom sme oprávnení tvrdiť, že pôvodcom danej udalosti je subjekt X práve vtedy, ak platí, že opis, ktorý mu pripisuje vedomý zámer pri uskutočňovaní tejto udalosti, bude pravdivý. Prirodzene, toto tvrdenie musíme overovať empiricky. Nemožno ho získať apriori z gramatického opisu.

Všimnime si nasledujúce vety: X sa holí. X číta. X spí. X zíva. Uvedené vety môžeme skúmať so zreteľom na to, či sa pre opisovanú udalosť X mohol rozhodnúť. Skutočnosť, že rozhodnutie, vedomá voľba je podstatným a nevyhnutným príznakom konania, postrehol a vyjadril už

Aristoteles, podľa ktorého „...všade je v našej moci konať, je v našej moci aj nekonať, a tam, kde je nie, je aj áno“ (1, s. 70).

Rozhodnutie ako vnútorný moment konania úzko súvisí s manifestovaním vôle neporovnateľnej s vonkajšími formami determinácie. Akt vedomého rozhodnutia predpokladá mechanizmus vôle, výberu istých alternatív, ktoré sa ponúkajú pôvodcovi konania vzhľadom na priebeh a situáciu realizovanej činnosti. Rozhodnutie založené na voľbe môžeme rozčleniť na nasledujúce operácie, ktoré sa realizujú v zornom poli vedomia agensu konania:

1. registrácia objektov voľby;
2. udelenie hodnôt týmto objektom;
3. uplatnenie relácie preferencie medzi objektami a hodnotami;
4. mechanizmus definitívneho výberu ako predpokladu pre začatie konania.

Netreba osobitne dokazovať, že pri rozhodovaní sa nepresadzujú len racionálne odôvodnené postoje, ale aj faktory emotívnej povahy a svoj podiel má nepochybne aj náhoda. Je však rozhodnutie charakterizované spomenutými operáciami prítomné v každom konaní? Nemožno nevidieť, že existujú aj neadekvátne pokusy v priebehu konania, chybné výkony a omyly. Môžeme aj o týchto prípadoch konštatovať, že sa vyznačujú vedomým rozhodnutím? Nazdávame sa, že týmto prípadom nemôžeme pripisovať vedomé rozhodnutie, hoci pôvodca konania sleduje svojím počínaním nejaký vytýčený cieľ.

So zreteľom na spojenie medzi subjektom a jeho konaním zvážime ešte vzťah zodpovednosti. Pojem zodpovednosti však súvisí aj s entitami, ktoré vonkoncom konaním nie sú. Sme napr. zodpovední za svoje zdravie, vzdelanie, hoci ani vzdelanie ani zdravie nie sú konaním.

Ak X je konanie realizované subjektom A, potom je to postačujúca podmienka, aby sme A pokladali za zodpovedného za X. Fakt, že A je zodpovedný za X, však nepostačuje na to, aby sme X automaticky uznali ako konanie, a to ani vtedy, keď udalosť X možno chápať tak, že ju A uskutočnil, resp. že sa pre ňu mohol rozhodnúť. Zodpovednosť ako nevyhnutná vlastnosť konania nie je sama osebe vlastnosť postačujúca. V tejto súvislosti treba upozorniť na možnosť, že A sa mohol pre X rozhodnúť, ale z rozmanitých dôvodov a príčin za ňu nenesie zodpovednosť.

Okolnosti, ktoré pôvodcu zbavujú zodpovednosti za vykonaný čin alebo výsledok konania, môžeme podľa povahy a podstaty rozdeliť do dvoch tried. Jedna trieda zahrnuje prípady, keď sa prenáša zodpovednosť z uskutočňovateľa konania na nejaký iný subjekt. Druhú triedu tvoria prípady, v ktorých je subjekt zbavený zodpovednosti za konanie so zreteľom na poľahčujúce okolnosti späté s psychickým stavom v čase konania, s telesnými aj duševnými anomáliami. Aj povaha okolností, kontext konania niekedy oslobodzuje pôvodcu činu od zodpovednosti. Zodpovednosť (vrátane presúvania zodpovednosti, alebo oslobodenia od zodpovednosti) je predmetom záujmu najmä práva a psychiatrie.

S dôrazom na pojem zodpovednosti rozlišujeme medzi priamym a sprostredkovaným pôvodcom konania. Priameho pôvodcu charakterizuje fakt, že jeho impulz, aktivita, čo vynaložil, je podstatný faktor v komplexe nevyhnutných a postačujúcich podmienok danej udalosti, t. j. zložka, bez ktorej by udalosť vôbec nenastala. Za sprostredkovaného pôvodcu pokladáme subjekt, ktorý svojím postupom, plánom, inštrukciou, svojou činnosťou pripravil konanie priameho pôvodcu.⁴ Na margo tohto rozlíšenia poznamenajme, že neraz práve pôsobenie, konanie nepriameho pôvodcu má väčšiu váhu a závažnejší význam.

Vynára sa otázka, či pôvodcom konania v uvedenom vymedzení môžu byť aj rozmanité inštitúcie, organizácie alebo spoločnosť ako celok? Pre mnohé úvahy je totiž príznačné, že sú formulované tak, akoby si rôznorodé formy sociálnych združení počínali ako autonómny, zodpovedný a suverénny subjekt. Na samostatne činné podmety sa v skutočnosti povyšujú abstraktné entity, čo svedčí len o tom, že v jazyku sa zrkadlia rozličné podoby fetišizmu.

Inštitúcie sa skladajú totiž jednak z činných indivíduí, jednak z neosobných vecných prvkov, ktoré tvoria ich neodmysliteľnú súčasť. Aktívnym podmetom, činným subjektom však nie je združenie ako komplexný celok v jednote svojich ľudských a vecných komponentov, ale len kooperujúce indivíduá, ktoré sú zložkou organizácie ako kolektívny subjekt. Pokiaľ ide o spoločnosť ako celok, vzhľadom na pojmy zodpovednosti a pôvodcu, nemožno zabúdať, že „... spoločnosť ako stelesnená súvislosť indivíduí sama osebe nie je činná a proti ničomu nemôže predmetne vystupovať“ (4, s. 110).

V literatúre venovanej určeniu konania sa niekedy zdôrazňuje, že konanie vyžaduje prítomnosť nejakého telesného pohybu. Tento predpoklad niektorí autori povyšujú na nevyhnutnú črtu konania. Môžeme odkázať napr. na R. Taylorove a F. Chisholmove práce. Aj v marxistickej literatúre možno nájsť vymedzenia pojmu konania, ktoré sa priamo dovoľávajú vonkajšej objektivizácie subjektu prostredníctvom istého telesného úkonu.

Významný sovietsky psychológ S. L. Rubinštejn, ktorý sa intenzívne zaoberal problémom filozofických východísk marxistickej psychológie, napr. tvrdil, že myslenie prebiehajúce v zornom poli vedomia je len aktivita, pokiaľ sa neobjektívizuje v pohybe slov, alebo v nejakej inej forme spätnej s telesným pohybom. Podobne aj poľský autor T. Tomaszewski charakterizuje ľudskú činnosť, t. j. konanie ako súhrn činností spojených s premenou vonkajšej reality, čo predpokladá telesnú akciu, uplatnenie energie svalov (12; 13).

Toto chápanie bezprostredne spájajúce konanie s nejakým pohybom tela však nemožno bezvýhradne akceptovať. Rôzne interpretácie zvýraz-

⁴ Naše vymedzenie vychádza z Kotarbinského charakteristiky priameho a sprostredkovaného pôvodcu činnosti.

ňujúce tesnú súvislosť medzi konaním a telesným pohybom zahmlievajú prinajmenšom skutočnosť, že mnohé slovesá síce opisujú telesný pohyb, ale tento nie je konaním, napr. slovesá „zívať“, „žmurkať“, „chodiť“ a pod. Ide o pohľad značne zúžený a skreslený, lebo z okruhu konania sa vylučujú tie typy, ktoré sa navonok neprejavujú fyzickými úkonmi, ale sú výlučne prejavom ľudskej činnosti. Ide o špecifické prípady konania založené na vedomom upustení od realizácie alebo na cieľavedomom zdržiavaní sa istej činnosti. Kritérium, na podklade ktorého hodnotíme aj „nečinnosť“ ako konanie, vidíme v momente vedomej, vôli podrobenej kontrole istého psychického deja, ktorú subjekt uplatňuje voči sebe a ktorá od neho vyžaduje mobilizáciu tak psychických ako fyzických síl (napr. ovládnutie svalového napätia) a vypätú pozornosť. Na ilustráciu možno napr. uviesť sledovanie prednášky, zdržanie sa hlasovania, dozor nad šantiacimi deťmi atď.

Konanie podľa zložitosti jeho štruktúry môžeme klasifikovať ako jednoduché alebo zložené. V literatúre sa niekedy jednoduché konanie stotožňuje s intencionálnym telesným pohybom, ktorý sa označuje ako „bázis konanie“. V rámci našich úvah jednoduché konanie je činnosť, ktorá ako svoju pravú zložku (súčasť) neobsahuje iný čin. Ide o čin, v ktorom nemožno vydeliť iný čin zahrnujúci vedomú intenciu. Pohyb, ktorým nastavím termostat žehličky na požadovanú teplotu, úder na klávesnicu, ktorým vylúdim príslušný tón a pod., to sú príklady jednoduchého konania.

Na pozadí vymedzenia pojmu jednoduchého konania sa však vynára otázka, či nejestvuje obmedzený repertoár tohto typu konania. Pri riešení nadhodenej otázky sa vyhranil názor vychádzajúci zo skutočnosti, že pre tento typ konania sa nedá explicitne uviesť metóda jeho realizácie, t. j. metóda, ktorú možno názorne priblížiť či slovom vyjadriť vo forme inštrukcií. V protiklade k tomuto stanovisku sa sformoval náhľad, že hoci vo všeobecnosti nejestvuje názorná metóda zvládnutia jednoduchého konania, existuje postup osvojenia si tej schopnosti, z ktorej vyrastá jednoduché konanie.

Pokiaľ ide o utvorenie nejakého univerzálneho kritéria, ktoré by identifikovalo jednoduché konanie, sme skeptickí, lebo tento pojem má relatívny charakter a odráža istý uplatnený poznávací záujem. Ak napr. pozorujeme, ako hrá na klavír začiatočník a skúsený klavirista, je zrejmé, že kým u prvého vystupuje do popredia v zmysle jednoduchého konania technika správneho prostokladu, u druhého to bude frázovanie skladby. Pojmy jednoduchého a zloženého konania treba relativizovať jednak vzhľadom na zámer, intenciu pôvodu činnosti, jednak vzhľadom na obťažnosť realizácie konania, pričom stupeň zložitosti prevedenia možno zvažovať tak so zreteľom na pôvodcu ako aj pozorovateľa činnosti.

Zložené konanie sa skladá zo súhrnu jednoduchých činov, avšak nie každý komplex jednoduchých činov tvorí zložené konanie. Aby nejaký celok jednoduchých činov bol zloženým konaním, musí medzi činmi

platíť vzťah súčinnosti, koordinácie. Osobitne treba podčiarknuť prítomnosť spoločného cieľa, ktorý integruje a podriaďuje si výkon jednotlivých parciálnych činov do dynamickej štruktúry konania. Zložené konanie sa dá klasifikovať podľa rozmanitých hľadísk a meradiel. Pre potreby teórie konania je výhodná typológia na podklade časových závislostí medzi jednoduchými činmi, ako ju podáva praxológia. V teórii účinného konania sa rozoznávajú tri typy zloženej činnosti: 1. súhra; 2. sled; 3. zhluk. Zložené konanie, v ktorom jednotlivé jednoduché činy prebiehajú v tom istom časovom intervale, je súhrou, napr. potlesk obecenstva. Za sled pokladáme zložené konanie, v ktorom jednoduché činy nadväzujú na seba a podriaďujú sa spoločnému cieľu, napr. hra na nejaký hudobný nástroj. Zhluk môžeme potom charakterizovať ako sled súhier, napr. hra symfonického orchestra.

Z našich úvah vyvodzujeme, že danú udalosť X pokladáme za konanie vtedy, keď sú splnené nasledujúce predpoklady:

1. X je udalosť, ktorú subjekt A vykonal, resp. realizuje, alebo ju môže uskutočňovať aj nejaký iný subjekt;
2. musí platiť, že A sa mohol pre realizáciu X rozhodnúť;
3. A je zodpovedný za prevedenie X;
4. A musí na otázku, „či uskutočňuje, alebo vykonal X“ jednoznačne odpovedať „áno“.

Každá z uvedených požiadaviek je síce nevyhnutnou, ale nie postačujúcou podmienkou konania. Len spolu tvoria postačujúcu podmienku určujúcu konanie.

Domnievame sa, že pri rozvíjaní problematiky spätjej s odlišením činnosti od konania, s konštituovaním pojmu konania sa nijako nemožno vyhnúť reálnemu prenikaniu filozofických a špeciálnovedných výsledkov. Tento prístup, ktorý sme sa pokúsili hoci len náznakovo a útržkovite naznačiť, môže účinne prispieť ku kvalifikovanému posúdeniu tejto problematiky s praktickým dosahom a teoreticko-metodologickým významom.

LITERATÚRA

1. ARISTOTELES: Etika Nikomachova. Bratislava 1979.
2. BAIER, A.: Auf der Suche nach Basis Handlungen. In: Analytische Handlungstheorie. Band I. Frankfurt am Main 1977.
3. DEMIN, V. M.: Priroda dejatel'nosti. Moskva 1984.
4. IVANOV, V. P.: Ľudská činnosť, poznanie, umenie. Bratislava 1982.
5. KOTARBIŇSKI, T.: Praxeologie. Praha 1972.
6. MARKARIAN, E. S.: Ľudská spoločnosť ako osobitný typ organizácie. In: Filozofia 1977, č. 3.
7. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1971.
8. RAYFIELD, D.: Handlung. In: Analytische Handlungstheorie. Frankfurt am Main 1977.
9. RESCHER, N.: Handlungsaspekte. In: Analytische Handlungstheorie. Frankfurt am Main 1977.

10. WEBER, M.: O niektorých kategóriách chápacej sociológie. In: K metodológii sociálnych vied. Bratislava 1983.
11. PAULÍNY, E.: Slovenská gramatika. Bratislava 1981.
12. RUBINŠTEIN, S. L.: O filozofických základoch psychológie. In: Problémy všeobecnej psychológie. Bratislava 1978.
13. TOMASZEWSKI, T.: Wstęp do psychologii. Warszawa 1969.

K НЕКОТОРЫМ АСПЕКТАМ ПОНЯТИЯ „ДЕЙСТВИЕ“

Татьяна Седова

Разнообразные аспекты деятельности являются не только объектом исследования социальных или биологическо-медицинских наук, а являются предметом изучения в кибернетике, роботике и в области создания искусственной интеллигенции. Отдельные теории деятельности по характеру и сущности можно расчлениить на эмпирические, рациональные и нормативные теории. Учитывая междисциплинарный характер проблематики деятельности, возникает вопрос о возможностях и компетенции философского анализа. Автор, акцентируя теоретическо-методологическую функцию философии, видит одну из задач философии в анализе тех понятий, которые отражают диалектику деятельности.

Делая ударение на науки о человеке, обществе и культуре, в статье выделяют существенные элементы, которые являются предметом описания и научного объяснения этих дисциплин. К ним относятся: зачинщик действия, тип деятельности, модальности действия, контекст действия, причины и мотивы действия.

Центр тяжести статьи заключается в том, чтобы различать между деятельностью и действием, дать характеристику действию как специфически человеческой деятельности и определение его понятия. Подход автора мотивирован стремлением определить необходимые и достаточные условия действия. В этой связи автор интерпретирует понятия „ответственность“, „принятие решения“, „прямой“ и „косвенный зачинщик деятельности“. В заключение автор выражает свою точку зрения по вопросу простого действия и дает набросок типологии сложного действия. Свои соображения автор развивает, сопоставляя их с репрезентативными концепциями деятельности.

ZU EINIGEN ASPEKTEN DES BEGRIFFS HANDELN

Tatiana Sedová

Verschiedenartige Aspekte der Tätigkeit bilden nicht nur das Objekt sozialwissenschaftlicher oder biologisch-medizinischer Untersuchungen, sondern auch den Forschungsinhalt in Kybernetik, Robotik und künstlicher Intelligenz. Einzelne Theorien der Tätigkeit lassen sich aufgrund ihrer Natur und ihres Wesens in empirische, rationale und normative einteilen. Im Hinblick auf den interdisziplinären Charakter der Problematik der Tätigkeit, taucht die Frage nach den Möglichkeiten sowie der Kompetenz der philosophischen Analyse auf. Die theoretisch-methodologische Funktion der Philosophie betonend, erblickt die Vf. eine der Aufgaben der Philosophie in der Zergliederung derjenigen Begriffe, die die Dialektik der Tätigkeit widerspiegeln.

Da der Schwerpunkt auf die Wissenschaften von Mensch, Gesellschaft und Kultur gelegt wird, so werden im Aufsatz die wesentlichen Elemente hervorgehoben, die den Gegenstand von Deskription und Explanatation dieser Disziplinen sind. Zu ihnen gehören: Urheber des Handelns, Typ der Tätigkeit, Modalität des Handelns, Kontext des Handelns, Gründe und Ursachen des Handelns.

Der Schwerpunkt der Überlegungen liegt in der Unterscheidung zwischen Tätigkeit und Handeln, in der Charakteristik des Handelns als spezifisch menschlichen Tätigkeit und in der Bestimmung ihres Begriffs. Der Zugang der Vf. ist durch das Bestreben

motiviert, notwendige und genügende Bedingungen des Handelns zu bestimmen. In diesem Zusammenhang legt sie die Begriffe Verantwortung, Entscheidung, direkt und vermittelter Urheber der Tätigkeit aus. Abschliessend äussert sie sich zur Frage des einfachen Handelns und skizziert die Typologie des zusammengesetzten Handelns. Die vorliegenden Überlegungen entfalten sich vor dem Hintergrund der Konfrontation mit den repräsentativen Konzeptionen der Tätigkeit.